

Mitteametlik tõlge: Riigikohus

Strasbourg, 9. november 2011

CCJE(2011)2 Lõplik

EUROOPA KOHTUNIKE KONSULTATIIVNÕUKOGU (CCJE-GT)

CCJE arvamus nr 14 (2011)
„Õigusemõistmine ja infotehnoloogia (IT)“

Vastu võetud CCJE 12. plenaaristungil
(Strasbourg, 7.–9. november 2011)

A. Sissejuhatus

1. 2011. aastal tehti Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogule ülesandeks anda Ministrite Komiteele arvamus kohtumenetluse mittematerialiseerumise kohta. Oma arutluste käigus jõudis CCJE järelduseni, et „Õiguskaitse ja infotehnoloogia“ peegeldab käesoleva arvamuse temaatikat laiaulatuslikumalt ja kergemini mõistetavamalt kui eelmine pealkiri. Seega valiti arvamusele uus pealkiri.
2. Käesolev arvamus koostati CCJE eelmiste arvamuste ja kohtunike *Magna Harta* põhjal, samuti liikmesriikide vastuste põhjal CCJE poolt koostatud küsimustikule kohtumenetluse mittematerialiseerumise kohta ja eksperdi, pr Dory Reiling'i (Holland) poolt koostatud esialgse aruande põhjal.
3. Arvamuse koostamisel võttis CCJE arvesse ka asjakohaseid Euroopa Nõukogu dokumente, eriti 1981. aasta konventsiooni üksikisikute kaitse kohta isikuandmete automatiseeritud töötlemisel ning tõhusa õigusemõistmise Euroopa komisjoni (CEPEJ) raportit „Euroopa kohtusüsteemid“ (2010. a väljaanne) (eriti ptk 5.3 info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kohta kohtutes). Samuti arvestas CCJE muid rahvusvahelisi dokumente, nt Euroopa Liidu Euroopa õiguskeskkonna strateegiat ja Euroopa Liidu andmekaitse direktiivi, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 95/46/EÜ üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta.

B. Arvamuse kohaldamisala ja üldpõhimõtted

4. Käesolev arvamus käsitleb kaasaegse info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) rakendamist kohtutes. See keskendub võimalustele, mida pakub kohtunikele ja kohtumenetlusele IKT, ning IKT avaldatavale mõjule nimetatud valdkonnas. Eriti käsitleb see selliseid küsimusi nagu ligipääs õiguskaitsele, õigusriik, kohtunike ja kohtusüsteemi sõltumatus, kohtute toimimine ning poolte õigused ja kohustused. Arvamus ei puuduta peamiselt IKT tehnilisi aspekte.
5. IKT peaks olema vahendiks õigusemõistmise täiustamisel, et hõlbustada kasutajate juurdepääsu õigusemõistmisele ja kaitsta EIÖK artiklis 6 sätestatud tagatisi: ligipääs õiguskaitsele, erapooletus, kohtuniku sõltumatus, õiglus ja menetluse mõistlik kestus.
6. IKT rakendamine Euroopa kohtutes ei tohiks koosneda õiguskaitse inimlikust ja sümbolsest näost.¹ Kui kasutajad näevad õigusemõistmist puhtalt tehnilisena, ilma selle tegeliku ja peamise funktsioonita, on oht muutuda ebainimlikuks. Õigusemõistmine on inimlik ja peaks selleks ka jääma, kuna see tegeleb peamiselt inimeste ja nende vaidlustega. See tuleb kõige paremini esile siis, kui kohtuasja lahendav kohtunik hindab kohtus kohtuvaidluse osapoolte ja nende tunnistajate käitumisviisi.
7. Kohtunike *Magna Harta* paneb kohtunikele kaasvastutuse ligipääsu eest kiirele, tõhusale ja taskukohasele vaidluste lahendamisele. Kohtunikud peavad selgeks tegema IKT plussid ja miinused ning kõrvaldama mis tahes ohud nõuetekohasele õigusemõistmisele. IKT ei tohi

¹ Sümbolismi ja õiguskaitse vaheliste suhete ning kohtumenetluse rituaalide kaotamise ohtude – mis on kaasaegsete demokraatiate suundumus – kohta vt A. Garapon, „*Bien juger – Essai sur le rituel judiciaire*“ (Odile Jacob, Pariis, 2001), mille lisas on toodud laiaulatuslik bibliograafia.

kahandada poolte protsessiõigusi. Kohtunikud peavad olema sellistest ohtudest teadlikud, kuna nad vastutavad poolte õiguste kaitsmise eest.

8. Kohtunikud peavad olema IKT mõju hindamisse kaasatud, eriti kui on vaja või kui otsustatakse, et asjaajamine ja/või menetlus toimub elektrooniliste vahenditega. IKT ei tohi takistada kohtunikel kohaldamast seadust sõltumatult ja erapooletult.

9. Kõigil ei ole IKT-le ligipääsu. Ei tohiks kaotada tavapärasemat informatsiooni saamise viisi. Likvideerida ei tohiks kohtutes asuvaid infopunkte ja muul kujul osutatavat infoabi ekslikul põhjendusel, et IKT on teinud õiguskaitse „kõigile kättesaadavaks“. See on eriti murettekitav seoses vähekaitsitud isikute õiguskaitsega.

10. IKT kasutamine ei tohiks vähendada menetlustagatise nende jaoks, kellel puudub ligipääs uutele tehnoloogiatele. Riigid peavad tagama, et sellise ligipääsuta pooltele pakutaks spetsiifilist abi antud valdkonnas.

11. Pidades silmas IKT olulist rolli tänapäeva õigusemõistmises, on eriti tähtis tagada, et probleemid IKT töös ei takista kohtusüsteemil, isegi mitte lühikese aja jooksul, langetamast otsuseid ja andmast korraldusi asjakohaste menetlustappide jaoks. Alati peaksid olema olemas asjakohased alternatiivid juhaks, kui IKT-süsteemi hooldatakse või kui esinevad tehnilised vead, et vältida kahjulikku mõju kohtu tegevusele.

12. Eriti hoolikalt tuleks eelnevalt hinnata õigusaktide eelnõusid, mille rakendamisel kasutatakse IKT-d. CCJE soovib, et sellised õigusaktid jõustuksid alles pärast seda, kui IKT-süsteemid on uute nõuetega vastavusse viidud ja kohtutöötajad on saanud vajaliku väljaõppe.

13. Kohtumenetluste IKT-lahendused on eriti olulised rahvusvahelise ja üleeuroopalise õigusala koostöö valdkonnas. IKT-lahendused võivad osutada eriti tähtsateks sellistes valdkondades nagu õigusabitaotluste ja muude õigusala koostöö taotluste edastamine, kohtudokumentide kättetoimetamine ning piiriülene tõendite kogumine (nt videokonverentsi korraldamise kaudu). CCJE soovib, et liikmesriigid töötaksid välja meetodid juurdepääsuks üksteise riiklikele IKT-süsteemidele ning muudaksid need süsteemid omavahel ühilduvateks. See garanteerib, et IKT soodustab erinevate riikide kohtunike koostööd, mitte ei loo takistusi.

14. CCJE tervitab lahendusi, mida mõned riigid on kavandanud EL-i õigusaktide rakendamiseks, võimaldades ühe riigi elanikel esitada elektrooniliselt tsiviilhagi teises riigis ning samuti korraldada rahvusvahelise koostöö abil videokonverentse.

15. IKT kasutamine parandab ligipääsu õigusemõistmisele ning suurendab selle tõhusust ja läbipaistvust. Teisest küljest nõuab see ulatuslikke finantsinvesteeringuid. CCJE soovitus IKT-lahendustega õigusemõistmisele ligipääsu soodustada tähendab seega, et riigid peavad selleks otstarbeks eraldama kohtusüsteemile piisavas ulatuses finantsvahendeid.

16. Infole, mis sisaldub nt kohtuasjade registris, individuaalsetes kohtutoimikutes, ettevalmistavates märkmetes, otsuste kavandites ning kohtuotsustes, menetlusstatistika ja kohtute juhtimise kohta kogutavatele andmetele, hoidmisele peab olema tagatud nõuetekohane turvalisuse aste. Kohtutesiseselt peaks juurdepääs informatsioonile olema piiratud nende isikutega, kellel on seda infot vaja oma tööülesannete täitmiseks.

17. Pidades silmas kohtus lahendatavate vaidluste olemust, võib teatud kohtuotsuste *online*-kättesaadavus seada ohtu üksikisikute õigused eraelu puutumatusse ning äriühingute huvid.

Seetõttu peaksid kohtud ja kohtunikud tagama, et andmete kaitsmiseks võetakse asjakohaseid meetmeid vastavalt kehtivatele seadustele.

18. CCJE julgustab IKT kui töövahendi arendamist, et parandada suhtlust kohtute ja meedia vahel, nt võimaldades lihtsamat ligipääsu kohtuotsustele ning teavitades toimuvatest istungitest.

C. IKT ja ligipääs õigusemõistmisele

19. Kõikehõlmav, täpne ja kaasajastatud info menetluse kohta on konventsiooni (EIÕK) artiklis 6 sätestatud õiguskaitsele ligipääsu garantii peamine aspekt. Seega peavad kohtunikud tagama, et korrektne teave on igale kohtumenetluses osalejale kättesaadav. Selline teave peaks üldjuhul sisaldama üksikasju ja nõudeid, mis on vajalikud kohtumenetluses osalemiseks. Sellised meetmed on vajalikud poolte võrdsuse tagamiseks.

20. Igal juhul ei tohi õigusemõistmist selle kasutajatest ära lõigata ning IKT arendamist ei tohiks kasutada kohtute kohustuse täitmisest vabastamise õigustusena.

21. IKT loob uusi võimalusi, kuidas pakkuda kohtusse pöördujatele üldist teavet kohtusüsteemi, selle ülesannete, kohtupraktika, kohtukulude, vaidluste alternatiivse lahendamise jne kohta. CCJE soovib, et kohtusüsteem kasutaks täielikult ära internetti ja muid uusi tehnoloogiaid, et teha avalikkusele kättesaadavaks teave, mis peaks olema laialdaselt avaldatud vastavalt CCJE arvamusele nr 6 (punkt 12 jj).

22. IKT on hinnaline vahend kohtute töö toetamiseks. IKT suudab parandada viise, kuidas kohtud saavad puudutatud isikutele pakkuda üksikasjalikku informatsiooni kohtumenetluste kohta. Seetõttu soovib CCJE, et kohtud arendaksid välja kasutajasõbralikke e-teenuseid.

23. IKT võimaldab kohtusse pöördujatel alustada kohtumenetlust elektrooniliselt (hagi esitamine elektrooniliselt). CCJE julgustab nimetatud praktika edasiarendamist.²

24. CCJE arvates peaks kohtusüsteem tegema kohtulahendid või vähemalt pretsedenti loovad otsused, kättesaadavaks internetis i) tasuta, ii) lihtsalt ligipääsetaval viisil ja iii) arvestades isikuandmete kaitset. CCJE tervitab rahvusvahelise kohtupraktika tunnuste kasutusele võtmise algatus (nagu Euroopa kohtulahendite tunnused ECLI³ (European Union case-law identifier)), mis parandab ligipääsu välisriikide kohtupraktikale.

D. IKT kohtumenetluses

25. IKT pakub võimalusi kohtuasjade tõhusamaks, selgemaks ja kindlamaks menetlemiseks.

26. Kohtute arvustamine aitab kaasa kohtutoimikute ratsionaalsemale haldamisele ning kohtuasjade registreerimisele ja jälgimisele. Sel viisil saab turvalisemates tingimustes hallata toimikute rühmasid ja seotud kohtuasju; kujundada blankette, et aidata formuleerida

² Vt nt 12.12.2006 määrus (EÜ) nr 1896/2006 (Euroopa maksekäsu kohta) ja 21.04.2004 määrus (EÜ) nr 805/2004 (Euroopa täitekorraldus vaidlustamata nõuete kohta).

³ Vt ELT C127, 29.4.2011, lk 1: nõukogu järeldused, mis kutsuvad üles võtma kasutusele Euroopa kohtulahendite tunnuseid (European Union case-law identifier – ECLI) ja minimaalses ulatuses ühtlustatud metaandmeid kohtupraktika jaoks.

kohtuotsuseid või korraldusi. Erinevatest kriteeriumitest lähtuvaid statistilisi andmeid, iga tüüpi kohtuvaidluse kohta, saab avalikkusele kättesaadavaks teha.

27. Arvutsitamine võib parandada ka kohtunike töö kvaliteeti, nt andmebaaside abil, mis sisaldavad linke kohtuotsustele, õigusaktidele, identsete õigusküsimuste käsitlustele, õiguslikele kommentaaridele kohtu poolt langetatud eelmiste otsuste kohta, ja muul viisil teadmiste jagamise kaudu. Sellised kõige arenenumad ja täielikumad andmebaasid peaksid olema tasuta kättesaadavad kohtunikele, kes peavad suutma kontrollida kõiki õigusteabe allikaid, kuhu pääsevad ligi teised kohtuprotsessis osalejad (kaitsjad, eksperdid jne). Selliseid abivahendeid peab kujundama ja käsitlema kui õigusemõistja täiendavat abivahendit ning kohtuniku töö hõlbustajat, mitte takistust.

28. Siiski ei tohiks IKT rakendamine vähendada menetlustagatise (ega mõjutada kohtu koosseisu) ega mingil juhul võtta menetlusosaliselt ära tema õigusi olla kohtuniku poolt ärakuulatud, esitada esmaseid tõendeid, kaasata tunnistajaid või eksperte ning esitada mis tahes materjali või esildisi, mida ta peab kasulikuks. Lisaks ei tohiks IKT rakendamine piirata kohustuslikke kohtuistungeid ega muude seadusega ette nähtud oluliste formaalsuste täitmist. Samuti peab kohtunik alati säilitama õiguse kohustada pooli kohtusse ilmuma, nõuda originaaldokumentide esitamist ja tunnistajate ülekuulamist. Turvanõuded ei tohi takistada nende võimaluste realiseerimist.

29. IKT rakendamine lihtsustab dokumendivahetust. Pooled ja nende esindajad pääsevad ligi teabele kohtuasjade kohta, millesse nad on kaasatud. Nii saavad nad jälgida oma kohtuasja edenemist, vaadates arvutisse sisestatud kohtuasja ajalugu.

30. Videokonverentsi korraldamine võib hõlbustada istungite pidamist täiustatud turvalisuse tingimustes või tunnistajate või ekspertide kaugülekuulamist. Selle varjuküljeks võib aga osutada asjaolu, et kohtunik ei taju nii täpselt osapoolde, tunnistaja või eksperdi sõnu ja reaktsioone. Eriti hoolikalt tuleks jälgida, et videokonverentside korraldamine ja tõendite esitamine selliste vahenditega ei kahjustaks kaitseõigust.

31. IKT roll peaks olema piiratud nende menetlusetappide asendamise ja lihtsustamisega, mis viivad kohtuasja individualiseeritud sisulise otsuseni. IKT ei tohi asendada kohtuniku rolli kohtuasja faktiliste asjaolude ärakuulamisel ja kaalumisel, kohaldatava seaduse kindlaksmääramisel ning otsuse langetamisel muude piiranguteta peale seaduses ettenähtute.

E. IKT-juhtimine

32. IKT-d peaks rakendama kohtunike sõltumatuse tugevdamiseks igas menetlusetapis, mitte selle ohtu seadmiseks. Kuna kohtunikel on oluline roll nii oma individuaalse kui ka institutsionaalse sõltumatuse ja erapooletuse kaitsmisel, peavad nad olema kaasatud otsuste tegemisse, millel on nimetatud valdkonnas oma tagajärjed.

33. IKT abil infole ligipääs võib anda panuse kohtunike suuremale autonoomiale oma ülesannete täitmisel.

34. Üleliigne sõltuvus tehnoloogiast ja seda juhtivatest isikutest võib kujutada endast ohtu õiguskaitsele. Tehnoloogia peab sobima kohtumenetlusele ja kohtuniku töö kõikidele aspektidele. Kohtunikud ei tohiks, pelgalt tõhususe eesmärgil, alluda tehnoloogia ja seda

juhtivate isikute käskudele. Samuti peab tehnoloogia muutma vastavaks kohtuasjade liigile ja keerukusele.

35. CCJE leiab, et otsuste vormi või sisu puudutavaid juhtnööre, blankette või muid soovitusi ei tohiks kohtunikele anda mõni teine asutus, kuna seda nõuab kohtumenetluses kasutatavate IKT-süsteemide struktuur. Vastav struktuur peaks olema paindlik ning valmis kohanduma vastavalt kohtupraktikale ja –menetlusele.

36. Kindlasti on vajalik, et tehnoloogiat arendavad isikud ja kohtumenetluse eest vastutavad isikud suhtleksid omavahel. IKT-juhtimine peaks kuuluma kohtute nõukogu või muu samaväärse sõltumatu organi pädevusse. Sõltumata sellest, milline organ vastutab IKT-juhtimise eest, peab olema tagatud kohtunike aktiivne osalemine IKT otsuste langetamises selle kõige laiemas tähenduses.

37. Kohtunikel peaks olema võimalus paindlikkuseks küsimustes, mis puudutavad kohtuasjade haldamist ja kontoritööd. Kohtuasjade haldamise süsteem ei tohiks seda paindlikkust piirata.

38. Kohtunikel ja kohtutöötajatel on nii õigus kui ka kohustus läbida esmane ja täiendav IKT-alane koolitus, et kasutada ära IKT-süsteemide kõik asjakohased võimalused.

39. IKT võib osutada oluliseks vahendiks läbipaistvuse suurendamisel, kohtuasjade laialijagamise objektiivsuse tagamisel ja kohtuasjade haldamise soodustamisel. Sellel võib olla oma osa kohtunike ja kohtute hindamisel. Siiski ei tohiks IKT-süsteemidest saadud andmed olla teatud kohtuniku töö analüüsimise ainsaks aluseks. Statistilisi andmeid peaks uurima kohtute nõukogu või muu samaväärne sõltumatu organ.⁴

40. IKT juhtimine ja arendamine kujutab endast mis tahes organisatsiooni jaoks väljakutset. Kohtute juhtimises kujutab see uut ja nõudlikku väljakutset. Informatsioonipõhine juhtimine on võimalus arendada institutsionaalset sõltumatust.

41. IKT finantseerimine peaks põhinema sellel, kui suure panuse see annab kohtu töö, õiguskaitse kvaliteedi ja kodanikele pakutavate teenuste taseme parendamisse.

F. Järeldused – soovitused

- i. CCJE tervitab IKT-d kui vahendit õigusemõistmise täiustamiseks;
- ii. IKT võib panustada õigusemõistmisele juurdepääsu, kohtuasjade haldamise ja kohtusüsteemide hindamise parendamisse;
- iii. IKT mängib kesksel rollil kohtunikele, advokaatidele ja muudele puudutatud isikutele ning samuti avalikkusele ja meediale informatsiooni andmises;
- iv. IKT-d peab kohandama vastavalt kohtunike ja muude õigusemõistmises osalejate vajadustele, see ei tohiks kunagi riivata tagatise ega menetlusõigusi, nt õigust õiglasele kohtulikule arutamisele;

⁴ Vt ka CCJE arvamus nr 1(2001), punkt 9; nr 10(2007); nr 11(2008).

- v. Kohtunikke peaks kaasama kõikide otsuste langetamisse, mis puudutavad IKT-lahenduste sisseseadmist ja arendamist kohtusüsteemis;
- vi. Arvestama peab nende üksikisikute vajadustega, kellel ei ole võimalik IKT-vahendeid kasutada;
- vii. Kohtunik peab alati säilitama õiguse kohustada pooli kohtusse ilmuma, nõuda originaaldokumentide esitamist ja tunnistajate ülekuulamist;
- viii. CCJE julgustab IKT kõikide aspektide ärakasutamist, et edendada kohtusüsteemi olulist rolli õigusriigi (seaduse ülimuslikkuse) tagamisel demokraatlikus riigis;
- ix. IKT ei tohiks sekkuda kohtuniku volitustesse ega ohustada EIÕK-s talletatud põhimõtteid.